

4. TÖÖTURG

Ellu Saar
Jelena Helemäe

Tööturuintegratsioon on oluline valdkond, mille tähendus ei piirdu vaid majandusliku toimetulekuga, sest edukus tööturul soodustab ka inimese sotsiaalset ja kultuurilist kaasatust. Valdkondlik arengukava „Lõimuv Eesti 2020“ nimetab ühe laiema väljakutsena eesti keelest erineva emakeelega püsielanike lõimumise jätkuvat toetamist ühiskonnas:

Ebavõrdse kohtlemise tajumine viitab tõrjutuse tunnetusele eesti keelest erineva emakeelega inimeste hulgas. Võrdse kohtlemise põhimõtete teadvustamine ja rakendamine aitab vältida rahvusest ja rassilisest kuuluvusest tingitud ebavõrdsust ja eraldatust, mis omakorda toetab sidusa ühiskonna loomise eesmärki. Eri rahvusest isikute olukord, sh võimalik ebavõrdne kohtlemine tööturul, vajab tähelepanu ka lõimumise seisukohalt. Arengukava toetab tegelemist struktuursete barjääridega, mis takistavad eesti keelest erineva emakeel ega inimeste aktiivset osalust tööturul. Tähelepanu tuleb jätkuvat pöörata tööandjatele ja töösuhete valdkonnale suunatud tegevustele, et tõkestada nn „klaaslae efekti“ teket.

Lähtudes eelkirjeldatust on lõimumisvaldkonna eesmärkide saavutamiseks vaja senisest enam tööturul aktiivset osalust ning võrdsete võimaluste tagamist toetavaid tegevusi.

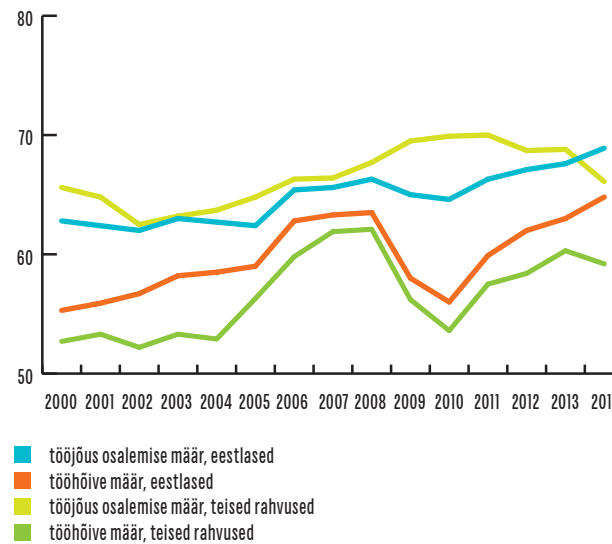
Meede 2.3. on suunatud võrdse kohtlemise edendamisele tööturul. Meetme käigus viiakse ellu tegevusi rahvuspoliitilise võrdse kohtlemise edendamiseks töökollektiivides. Samuti toetatakse keeleliselt mitmekesise töötajaskonnaga avaliku ja erasektori organisatsioone ning teavitatakse eesti keelest erineva emakeelega inimesi karjääri võimalustest avalikus sektoris. Meetme tulemusena on suurenenud organisatsioonide teadlikkus tööturul rahvuspoliitilise eraldatuse vähendamise vajalikkusest.

4.1 Tööturu dünaamika rahvuslik mõõde

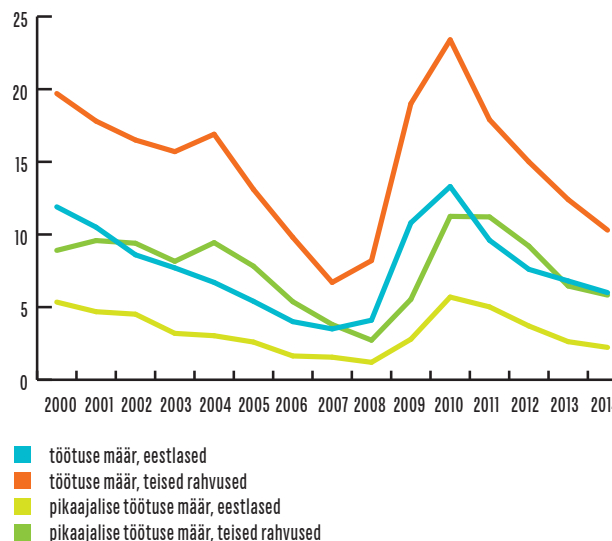
Eelmisest 2011. aasta integratsiooni monitooringust möödunud aastaid iseloomustavad positiivsed arengud tööturul: kasvanud on nii tööhõive kui töötajate osalemise määr. Samas on need arengud olnud erinevate rahvusgruppide jaoks erinevad: eestlaste tööhõive kasvas teisest rahvusest inimeste hõivest jõudsamalt, ületades kriisieelset 2007.–2008. aastate hõive tasandit. Teisest rahvusest inimeste hõive pole aga veel kriisieelsele tasemele jõudnud (joonis 4.1). Majandusliku aktiivsuse osas osutuvad arengud aga lausa vastassuunalisteks: eestlaste töötajate osalemise määr on majanduskriisi kõige ebasoodsamast aastast (2010) alates pidevalt kasvanud, teisest rahvusest inimeste osalemise määr aga langenud. Nii kujunes aastaks 2014 Eesti tööturu puhul üsna ebatavaline olukord, kus eestlaste majanduslik aktiivsus ületas teisest rahvusest inimeste oma.

Töötuse trendid on olnud rahvusgruppide puhul väga sarnased: töötuse määr on oluliselt langenud võrreldes 2010. aastaga, kuigi on ikka veel 2007.–2008. aasta omast kõrgem (joonis 4.2). Endiselt ületab teisest rahvusest inimeste töötuse määr oluliselt eestlaste töötuse määra, nii et teisest rahvusest inimeste pikaajalise (ehk siis kauem kui 12 kuud kestnud) töötuse määr on samal tasemel eestlaste üldise töötuse määraga. Lisas 1 esitatud joonis näitab, et kuigi nii eestlaste kui teisest rahvusest inimeste puhul ähvardas töötus kõige enam kõige nooremaid tööturul osalejaid, oli see risk teisest rahvusest noorte puhul eestlastest oluliselt kõrgem. Eestlastest (tihti töökogemuseta) noorte töötuse määr oli samal tasemel teisest rahvusest parimas eas (25–49-aastat) tööjõu töötuse määraga. Kokkuvõttes võib öelda, et tööturu arengud on olnud optimismi soodustavad, kuigi eestlastele on need olnud soodsamad kui teisest rahvusest inimestel. Kuigi töökogemuse olemasolu tõttu on parimas eas töötajad üldjuhul eelis seisundis võrreldes tööturule sisenejatega, selgub, et teisest rahvusest parimas eas töötajate puhul ei osutunud see eelis oluliseks, vaid nad olid noortest eestlastest hoopis halvemas olukorras. Rahvusliku kuuluvusega kaasnenud risk kaalus üles töökogemusest tuleneva eelise.

Joonis 4.1. Tööhõive ja töötajate osalemise määrad rahvuste lõikes, 2000–2014, % (Statistikaamet)

Joonis 4.2. Töötuse ja pikaajalise töötuse määrad rahvuste lõikes, 2000–2014, % (Statistikaamet)

4.2 Tööalane rahvuslik segregatsioon

Arengukava „Lõimuv Eesti 2020“ rõhutab vajadust muuta tihedamaks kontaktid eestlaste ja teisest rahvusest inimeste vahel. Kontakte aitaks tekitada tööalase rahvuspõhise segregatsiooni vähendamine. Kuna rahvuslikku segregatsiooni peetakse ka üheks rahvuspõhise tööalase stratifitseerituse põhjuseks, aitaks tööturu etnilis-keelise eraldatuse vähendamine ühtlasi kaasa ka võimaluste võrdsustamisele. Tabelis 4.1 toodud andmed kinnitavad, et töökollektiivid on Eestis jätkuvalt rahvuspõhiselt segregeerunud. Kolm neljandikku eestlastest töötab kollektiivis, kus teisest rahvusest on kas üksikud töötajad või ei ole neid üldse. Samas töötavad pooled teisest rahvusest vastajatest kollektiivides, kus enamik töötajaid on mitte-eestlased. Lähemate töökaaslaste osas on rahvuspõhine eraldatus isegi veel suurem. Siinjuures on oluline märkida, et võrreldes 2008. aastaga ei ole tööalane segregatsioon vähenenud, pigem isegi suurenenud.

Tabel 4.1. Tööalane rahvuslik segregatsioon, % (Integratsiooni monitooring 2015)

Aasta	Rahvusgrupp	Kui suure osa moodustavad mitte-eestlased...					Kokku
		Kõik*	Enamuse	Umbes poole	Mõned üksikud	Mitte ühtegi	
Töökollektiivis							
2015	Eestlased	1	10	12	46	30	100
	Teised rahvused	15	37	26	19	4	100
Lähemad töökaaslased							
2015	Eestlased	1	9	11	40	39	100
	Teised rahvused	16	36	25	17	5	100
2008	Eestlased		7	11	38	44	100
	Teised rahvused		22	30	31	16	100

* 2008. aasta küsimustikus sellist vastusevarianti ei olnud.

Piirkonniti on segregatsiooni ulatus erinev, mis on kahtlemata tingitud elanikkonna rahvuslikust koosseisust (tabel 4.2). Siiski on ka Tallinnas selgelt jälgitav rahvuspõhine eraldatus tööturul: enamik eestlasi (69%) töötab kollektiivides, kus vaid üksikud töökaaslased on teisest rahvusest, pisut alla poole teisest rahvusest inimestest aga kollektiivides, kus enamuse moodustavad mitte-eestlased. Ida-Virumaa elanikkonna rahvusliku koosseisu tõttu ei olegi võimalik töötada koos teisest rahvusest inimestega. Kuigi teiste Eesti regioonide puhul on rahvuspõhine segregatsioon mõnevõrra väiksem, on ka seal ligi kolmandik teisest rahvusest töötajaid koondunud kollektiividesse, kus töötavad vaid üksikud eestlased. Haridustase mõjutab vähe segregatsiooni ulatust. Küll aga hakkab silma, et tööalane segregatsioon on mõnevõrra väiksem nooremate vanusegruppide puhul.

Tabel 4.2. Tööalane rahvuspõhine segregatsioon regiooniti, % (Integratsiooni monitoriing 2015)

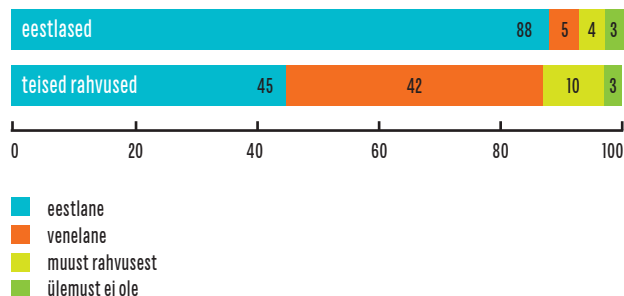
Rahvusgrupp	Regioon*	Kui suure osa lähematest töökaaslastest moodustavad mitte-eestlased...					Kokku
		Kõik	Enamuse	Umbes poole	Mõned üksikud	Mitte ühtegi	
Eestlased	Tallinn	1	11	18	38	31	100
	Muu Eesti	1	6	8	42	43	100
Teised rahvused	Tallinn	15	29	30	19	7	100
	Ida-Virumaa	29	57	8	6	-	100
	Muu Eesti	6	25	35	26	7	100

* Ida-Virumaal oli eestlasest vastajaid vaid 15, seetõttu ei ole selle grupi puhul Ida-Virumaad eraldi välja toodud.

Ka joonisel 4.3 toodud andmed viitavad rahvuspõhisele tööalasele eraldatusele: neljal viiendikul eestlasest töötajatest on ülemus samuti eestlane ja alla kümnendikul on teisest rahvusest ülemus. Seevastu vaid alla pooltel teisest rahvusest töötajatel on ülemus eestlane.¹

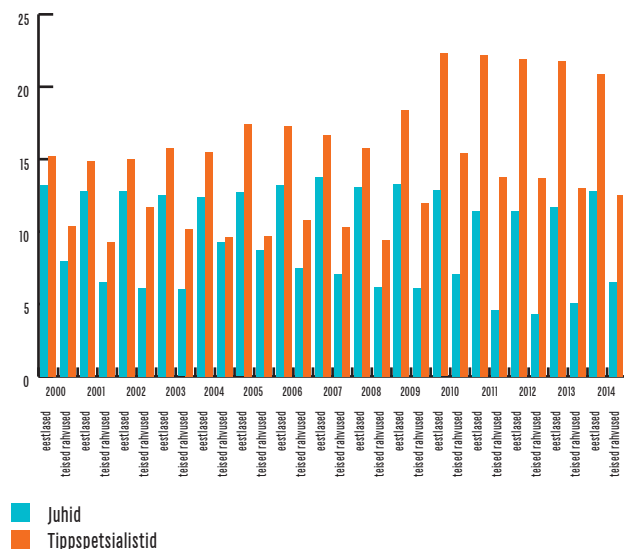
1 Kui ülemuste jaotus sõltuks ainult eri rahvuste osakaalust hõivatute seas, siis oleks nii eestlaste kui mitte-eestlaste puhul 70% juhtudest ülemus eestlane.

Joonis 4.3. Ülemuse rahvus, % (Integratsiooni monitoriing 2015)

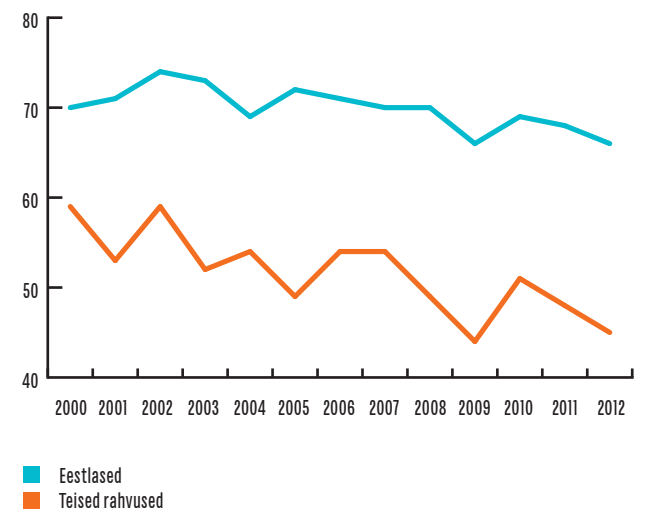
Teisest rahvusest vastajate väljavaated töötada juhi või spetsialistina on eestlastega võrreldes endiselt tagasihoidlikumad (joonis 4.4), kriisijärgse perioodi jooksul ei ole olukord selles osas oluliselt muutunud. Majanduskriisiga kaasnes ka tippspetsialistide arvu ja osakaalu kasv nii eestlastel kui ka teisest rahvusest inimestel. Kuna teisest rahvusest inimestel oli see mõnevõrra tagasihoidlikum, siis võrreldes nendega muutus eestlaste tööturu seisund veelgi soodsamaks.

Joonis 4.4. Juhtide ja tippspetsialistide osakaal töötajate seas rahvusgruppide lõikes, 2000-2014 (Eesti tööjõu-uuringud, autorite arvutused)

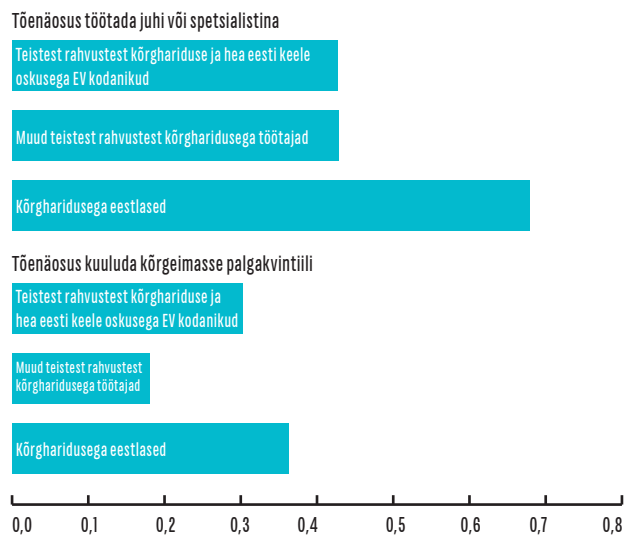
Teisest rahvusest töötajate hariduse alakasutuse ehk üleharituse suurem risk viitab klaaslae efekti toimimisele Eesti tööturul. Nimelt mida kiirem on kõrghariduse ekspansioon ja mida vähem suudab tööturg pakkuda kõrgharidust eeldavaid töökohti, seda tihedam on konkurents kõrgharidust eeldavate töökohtade pärast. Ent mida enam pakkumine ületab nõudlust, seda suurema tõenäosusega võivad töötajate valimisel nõu asjakohastele kriteeriumidele lisanduda ka tööandja „maitse-eelistusi“ kajastavad kriteeriumid. Beckeri diskrimineerimisteooria kohaselt olukorras, kus tööandjat ei kammitse oht maksta diskrimineerimise eest kõrget hinda, kasvab otsese (sh ka etnilisel kuuluvusel või emakeelel põhineva) diskrimineerimise risk (Becker 1957). Jooniselt 4.5 on näha, et kõrgharidusega töötajate seas väheneb kõrgharidust nõudva (juhtide ja tippspetsialistide) tööga hõivatute osakaal nii eestlaste, kui teisest rahvusest inimeste seas. Kuna eestlaste puhul on see protsess aeglasem, kasvab pikkamööda suuremaks lõhe kõrgharidusega eestlaste ja teisest rahvusest Eesti elanike vahel, kuid see toimub üldise töötajate üleharituse taustal.

Joonis 4.5. Juhtide ja tippspetsialistide osakaal kõrgharidusega töötajate seas rahvuste lõikes, 2000-2012, % (Eesti tööjõu-uuringud, autorite arvutused)

Klaaslae efekt mõjutab ka kõige suuremate edueeldustega teisest rahvusest töötajaid. Eesti tööjõu-uuringu 2014. aasta andmetel on kõrghariduse ja hea eesti keele oskusega teisest rahvusest Eesti kodanike töenäosus töötada juhina või tippspetsialistina oluliselt väiksem võrreldes kõrgharidust omava eestlaste töenäosusega (joonis 4.6).² Üllatav on see, et hea eesti keele oskus ja Eesti kodakondsus ei osutu eeliseks konkrentsis eesti keelt puudulikult oskavate või ilma Eesti kodakondsuseta rahvuskaaslastega. Kaudselt kinnitab see jällegi tööturu segregeeritust rahvuse alusel (nn vene segmendis ei pruugi eesti keele oskus olla eeliseks). Ebavõrdsus rahvusgruppide vahel ja klaaslae efekt ei avaldu mitte ainult juurdepääsus headele ametikohtadele, vaid ka väljavaadetes heale palgale. Eesti tööjõu-uuringu 2014. aasta andmetel on hea eesti keele oskusega teisest rahvusest inimestel, kellel on Eesti kodakondsus, küll suurem töenäosus kuuluda kõrgeimasse palgakvintili kui nende teistel kõrgharidusega rahvuskaaslastel, kuid jääb siiski oluliselt alla kõrgharidusega eestlaste omale (joonis 4.6).³

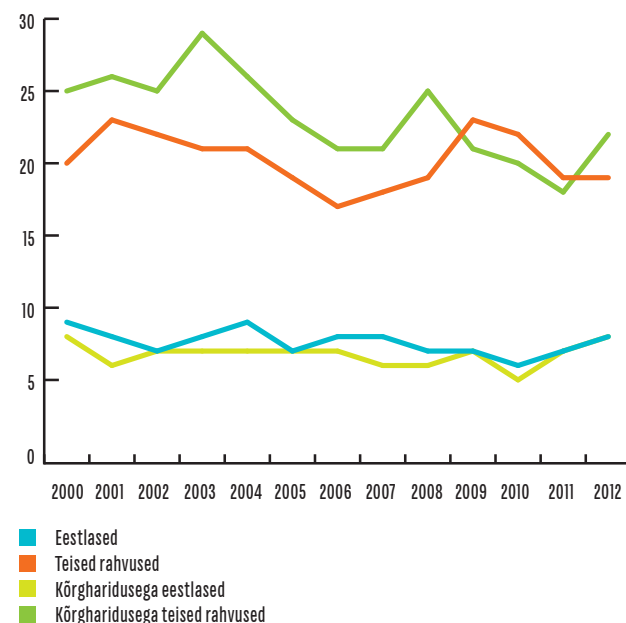
Joonis 4.6. Kõrgharidusega eestlaste ja muude rahvuste esindajate tööalaste võimaluste võrdlus (Eesti tööjõu-uuring 2014, autorite arvutused)

Konkrents haridusele vastavate töökohtade pärast avaldab mõju ka eestlaste ja teisest rahvusest inimeste põlvkonnasisesele ebavõrdsusele. Kõige nooremate (25–34-aastaste) kõrgharidusega töötajate puhul, kes on omandanud kõrghariduse juba Eesti Vabariigis, on lõhe juhtide ja tippspetsialistidena töötamise osas väiksem, võrreldes 35–49-aastaste ja 50–59-aastaste kõrgharidust omavate elanikega. Paraku ei ole lõhe väiksem mitte teisest rahvusest kõrgharidusega noorte edukama käekäigu tõttu (muust rahvusest kõrgharidusega töötajate ametialane kuuluvus on põlvkonniti väga sarnane), vaid seetõttu, et noorte kõrgharidusega eestlaste tööalane positsioon on mõnevõrra madalam võrreldes nende vanemate rahvuskaaslastega.

Lisaks muutub üleharitus ka teatud mõttes normiks ja üha kõrgematena tajutakse ka tööle esitatavaid nõudeid. Oma töö ja hariduse vastavuse hindamisel lähtutakse mitte niivõrd tööga seotud ülesannete keerukusest, kuivõrd sellest, millise haridusega inimesed analoogset tööd teevad. Seejärel on ka enesehinnangulise üleharituse ulatus nõ reaalset üleharitusest oluliselt madalam, kajastades samas ka erinevate (rahvus-, sooliste jne) rühmade tööturu hierarhiat. Sõltumata haridusest tajuvad kõik teisest rahvusest töötajad oma üleharitust teravamalt kui eestlased, ka sõltuvad nende hinnangud eestlastest enamal määral tööturu üldisest olukorrast (joonis 4.7).

Joonis 4.7. Töötajate enesehinnanguline üleharitus rahvuste lõikes, 2000–2012, % (Eesti tööjõu-uuringud, autorite arvutused)

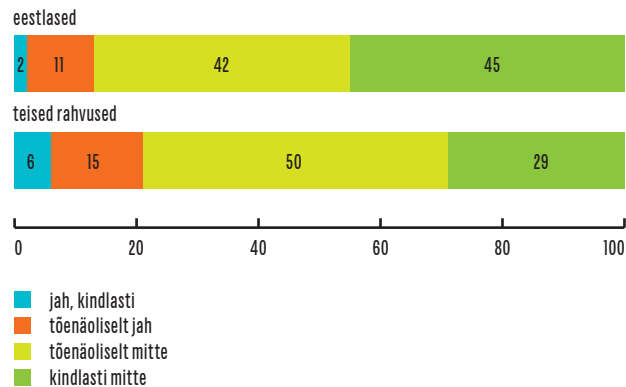
2 Töenäosus on arvatud logistilise regressiooni mudeli alusel, milles kõrgharidusega töötajate puhul arvestati lisaks rahvusele, EV kodakondsusele ja eesti keele oskusele ka soo, vanuse, ettevõtte tegevusala ja töötaja elukoha mõjusid.

3 Töenäosus on arvatud logistilise regressiooni mudeli alusel, mis on analoogne eelmises viites kirjeldatule.

4.3 Töölaliste võimaluste tajumine

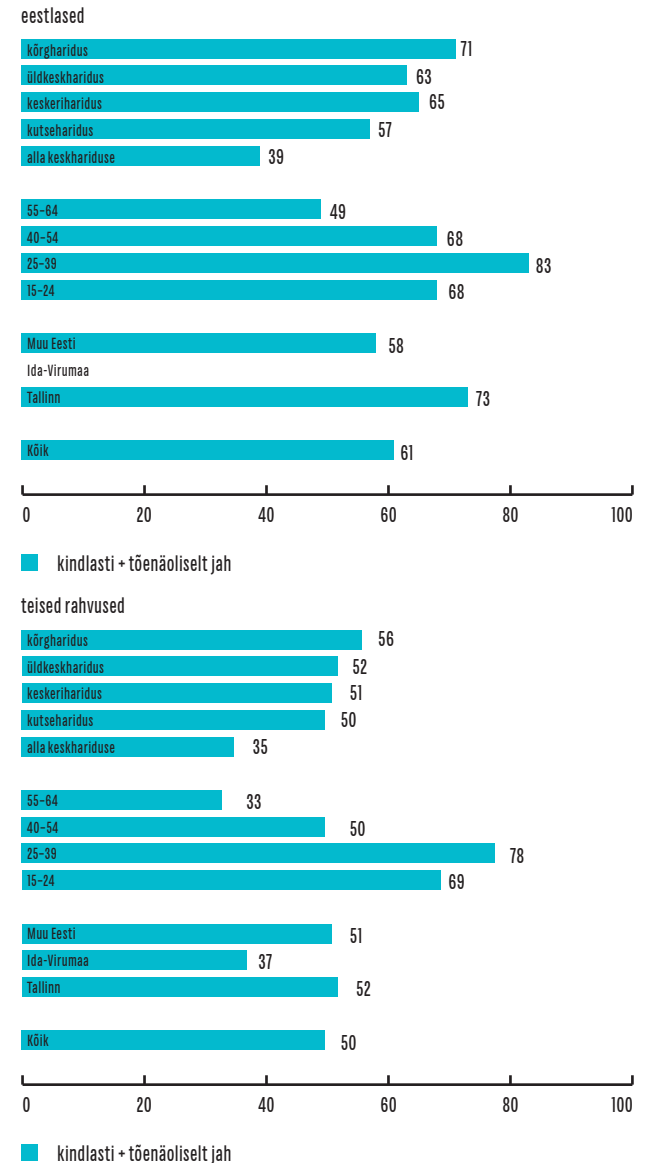
Võimaluste tajumise eelduseks on hinnang olemasolevale olukorrale. Üheks teguriks, mis peegeldab inimeste arvamust tööturu olukorrast ja enda võimalustest, on tööalane kindlustunne. Integratsiooni monitooringu andmed näitavad, et tööturul olijatest vaid suhteliselt vähesed tunnetavad, et neil on risk kaotada töö. Siiski on täheldatavad erinevused rahvusgruppide vahel: kui vaid pisut üle kümnendiku eestlastest peab töökaotust tõenäoliseks ja peaaegu pooled vastajad on seisukohal, et töökaotus neid kindlasti ei ähvarda, siis teisest rahvusest töötajate hulgas on tajutav töökaotuse risk mõnevõrra kõrgem ja väiksem on ka nende protsent, kes on oma töökohas täiesti kindlad (joonis 4.8). Töökaotuse riski tunnetavad rohkem madala haridustasemega ja vanemaalised inimesed, kusjuures erinevused rahvusgruppide vahel on suurimad kõrgharidusega töötajate puhul. Kui 57% kõrgharidusega eestlasest on oma töökohas täiesti kindlad ja vaid 7% neist peab töökaotust tõenäoliseks, siis teisest rahvusest vastajate seas on need vastavad protsendid 27% ja 16%. Töökaotuse riski tunnetavad kõige enam Ida-Virumaa teisest rahvusest töötajad: ligi kolmandik neist peab töökaotust tõenäoliseks.

Joonis 4.8. Tajutav töökaotuse risk erinevates rahvusgruppides, % (Integratsiooni monitooring 2015)

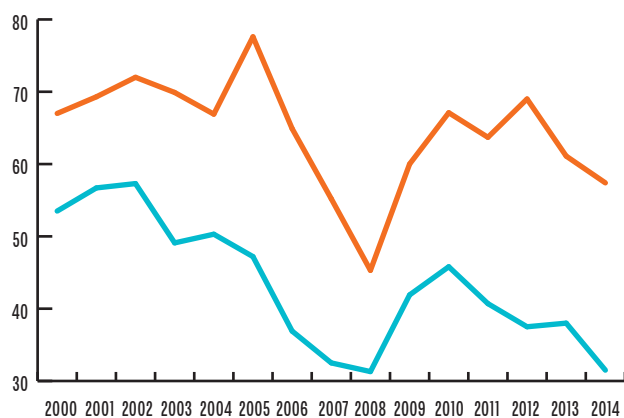
Oluliseks tööalase kindlustunde näitajaks on töötaja enda hinnang sobiva töö leidmise võimalustele. Varasemate integratsiooni monitooringute tulemused näitavad, et aastail 2000–2011 hindas 69–81% eestikeelsetest vastajatest töö leidmist Eestis tõenäoliseks (Integratsiooni monitooring 2011). Kõige madalam oli vastajate kindlustunne 2011. aastal, mil 69% eestikeelsetest vastajatest arvas, et nad leiaksid Eestis töö tõenäoliselt või kindlasti. Muu emakeelega vastajate hulgas kasvas positiivne hinnang töö leidmisele perioodil 2000–2008 (49%-lt 73%-ni), kuid langes 2011. aastal oluliselt 52%-le. Kui varasemates integratsiooni monitooringutes eristati tööleidmise võimalusi Eestis, Venemaal ja mujal välismaal, siis 2014. aasta integratsiooni monitooringus küsiti inimeste hinnangut töö leidmise võimalustele üldiselt, riiki eristamata. Siiski näitab 2011. aasta ja 2014. aasta andmete võrdlus, et inimeste kindlustunne ei ole vahepealse kolme aastaga suurenenud ning on eestlaste puhul pigem isegi vähenenud. Vaid 61% eestlasest vastajatest arvab, et nad leiaksid vajadusel töö (joonis 4.9). Sellegipoolest on eestlaste kindlustunne suurem kui teisest rahvusest vastajatel, kellest töö leidmist peavad tõenäoliseks vaid pooled. Ka erinevate gruppide lõikes hindavad eestlased ja teisest rahvusest vastajad oma võimalusi tööd leida erinevalt. Regioonide võrdluses hakkab silma suur erinevus rahvusgruppide vahel eelkõige Tallinnas, kus see on 20 protsendipunkti. Teisest rahvusest vastajatest on eriti pessimistlikud oma võimaluste osas Ida-Virumaa elanikud: vaid pisut üle kolmandiku arvab, et leiaksid vajadusel uue töö. Vanusegruppide lõikes on erinevused rahvusgruppide vahel kõige suuremad kesk- ja vanemaalaste gruppides, nooremates vanusegruppides ei ole erinevused rahvusgruppide vahel olulised. Haridusgruppide võrdlus näitab, et kui eestlaste puhul kaasneb kõrgema haridustasemega ka optimistlikum hinnang oma tööturuvõimaluste suhtes, siis teisest rahvusest vastajatest eristuvad teistest vaid vastajad, kelle haridustase on madalam keskharidusest. Tulemuseks on see, et kõige rohkem erinevad töö võimalusi puudutavate hinnangute osas just kõrghariduse omandanud eestlased ja teisest rahvusest inimesed.

Joonis 4.9. Töö leidmise võimaluste tajumine rahvusgruppide, regioonide, vanusegruppide ja haridustasemete lõikes: nende protsent, kes leiavad, et töö leidmine oleks kindel või tõenäoline, % (Integratsiooni monitooring 2015)

Tööturu dünaamika ja teisest rahvusest inimeste kõrgemad töötuse määrad kinnitavad, et nende pessimistlikumatel hinnangutel on reaalne alus. Ka töötuse kogemusel kipuvad teisest rahvusest inimeste puhul olema ebasoodsamad tagajärjed: töötusperioodid on pikemad (suurem pikaajaline töötuse risk) ning toimetulekut töötuse ajal hinnatakse raskemaks (joonis 4.10).

Joonis 4.10. „Suurte raskustega“ toimetulekut hindavate osakaal töötute seas rahvuste lõikes, 2000–2010, % (Statistikaamet)

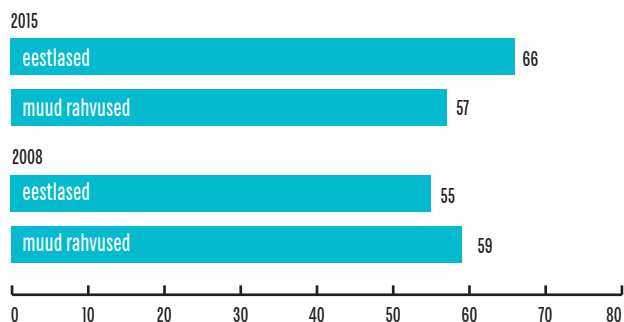

■ Eestlased
■ Teised rahvused

Majanduskriis on muutnud eelkõige eestlaste arvamust, kas nad nõustuksid tööga, mis nõuab nende haridustasemest madalamat haridustaset: kui 2008.aastal oli eestlaste seas nõustujaid 55%, siis 2015.aastaks oli see protsent oluliselt kasvanud (joonis 4.11). Samas teisest rahvusest vastajate hulgas sellist muutust ei ole toimunud. Tulemuseks on see, et kui 2008. aastal võis selle väitega nõustumises täheldada teatud rahvusgruppide vahelist erinevust (st madalamat haridustaset nõudva tööga leppijaid oli mõnevõrra rohkem teisest rahvusest vastajate hulgas), siis 2015. aastaks oli erinevus muutunud vastassuunaliseks, st. nõustujaid oli eestlaste hulgas märgatavalt rohkem. Ehk on sellele aidanud kaasa asjaolu, et näiteks Soomes töötavad paljud eestlased

ametikoal, mis nõuab nende haridustasemest madalamat haridustaset (Krusell 2015a).

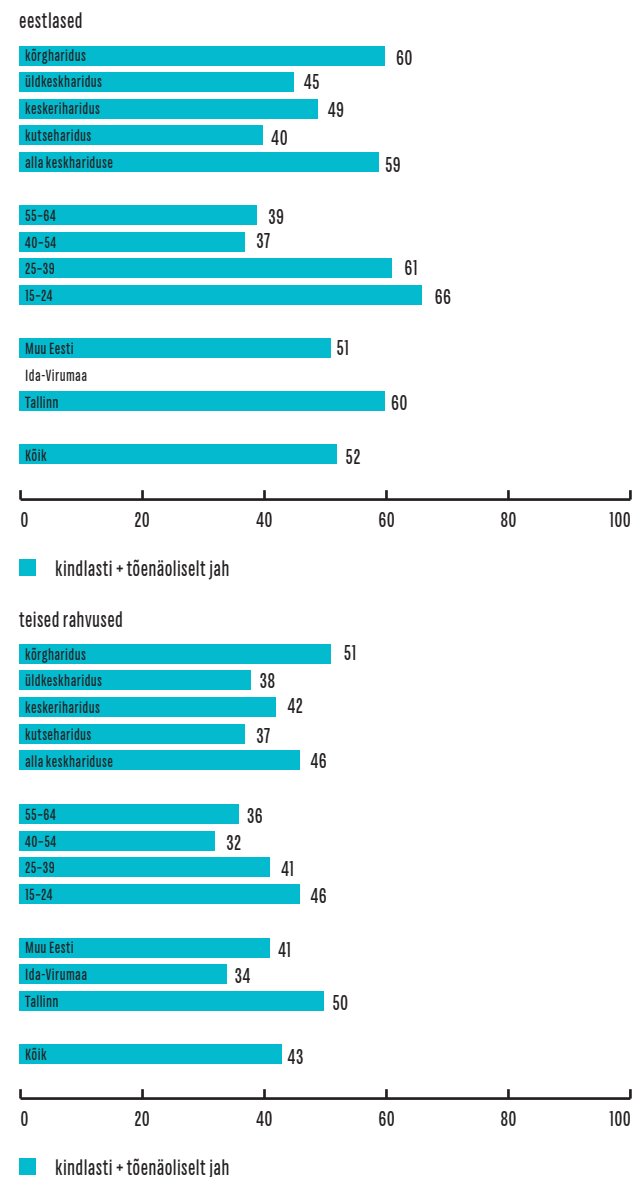
Joonis 4.11. Nõustumine tööga, mis nõuab vastaja haridustasemest madalamat haridustaset, % (Integratsiooni monitoriing 2015)

Nii nagu ka teiste hinnangute puhul, mõjutab leplikkust ehk siis valmisolekut asuda ebasoodsale (madalat haridust eeldavale) tööle väga suurel määral üldine tööturu olukord: mida kriitilisem on olukord, seda haavatavamateks muutuvad ka üldiselt tööturul edukad grupid nagu seda on kõrgharidusega eestlased. Nendel hetkedel võib ebavõrdsus tööturul isegi väheneda, kuid mitte viletsamas seisus olijate parema käekäigu, kuivõrd kindluse kahanemise tõttu edukate seas (vt lisa 2).

Tööturuvõimalustele antavat hinnangut mõjutab kahtlemata ka see, kui õiglaseks saadavat töötasu peetakse. Oma töötasu õiglaseks pidajate protsent on teisest rahvusest inimestega võrreldes eestlaste seas märgatavalt suurem (joonis 4.12). Teisest rahvusest inimeste hulgas eristuvad selgelt Ida-Virumaa elanikud, kellest vaid kolmandik peab oma töötasu õiglaseks. Vanusegruppide lõikes ilmnevad suured rahvusgruppide vahelised erinevused kahe noorema vanusegrupi korral, st. vanuses 15–39, ulatudes 20 protsendipunkti. Vanemate vanusegruppide seas rahvusgruppide vahelised erinevused puuduvad. Hinnang töötasu õiglasele on kõrgeim kõrghariduse omandanute hulgas. Samas selles grupis on erinevus rahvuste vahel suurim. Seega näib, et just kõrghariduse omandanud inimesed erinevad rahvusesti kõige rohkem oma hinnangutes tööturuvõimalustele.

Joonis 4.12. Saadavat töötasu õiglaseks pidavate vastajate protsent rahvusgrupi, regiooni, vanusesti ja haridustaseme kaupa, % (Integratsiooni monitoriing 2015)

Positiivne on, et võrreldes 2008. aastaga on oluliselt vähenenud nende vastajate protsent, kes on kokku puutunud tööalase rahvus- või emakeelepõhise diskrimineerimisega (tabel 4.3): kui 2008. aastal oli sellega isiklikult kokku puutunud üle kolmandiku teisest rahvusest vastajatest ja vaid üle kümnendiku oli neid, kes ei olnud sellest isegi kuulnud, siis 2015. aastaks on diskrimineerimist kogenute osakaal teisest rahvusest vastajate seas kahanenud 13%-ni ning üle poolte neist ei ole kuulnud sellistest konkreetsetest juhtumistest. Regiooniti eristub selgelt Tallinn, kus teisest rahvusest vastajad on sagedamini ise kogenud või kuulnud rahvusliku diskrimineerimise juhtumitest. Ka kõrgharidusega vastanutel on olnud rohkem kokkupuuteid tööalase rahvuspõhise diskrimineerimisega.

Tabel 4.3. Kokkupuutumine olukorraga, kus mõnda isikut on tööle võtmisel, palga määramisel, teatud ametikohtade või lisatasu ja soodustuste jagamisel eelistatud rahvuse või emakeele tõttu, % (Integratsiooni monitoriing 2015)

	2015		2010	
	Eestlased	Teised rahvused	Eestlased	Teised rahvused
Jah	4	12	10	37
Ei ole ise kokku puutunud, kuid olen kuulnud sellistest konkreetsetest juhtumitest	17	35	32	50
Ei ole ise kokku puutunud ega pole kuulnud sellistest konkreetsetest juhtumitest	79	53	58	13
Kokku	100	100	100	100

Nii 2008. aasta kui ka 2015. aasta integratsiooni monitoriingus küsiti vastajatelt, milliseid tegureid peavad nad tööalaseks edasijõudmiseks oluliseks. Kõige sagedamini nimetatavad faktorid ei erine rahvusgruppide lõikes (tabel 4.4). Nendeks on hea haridus, töökus, eesti keele valdamine ja võimed, kusjuures võrreldes 2008. aastaga on eestlaste ja teisest rahvusest inimeste hinnangud pigem lähenenud. Teisest rahvusest vastajad peavad varasemast olulisemaks töökust ja andekust. Hinnang sotsiaalse päritolu olulisusele on mõlemas rahvusgrupis pigem vähenenud. Kõige suuremad

erinevused ilmnevad aga selles, kuivõrd oluliseks peetakse tööalase edu saavutamisel rahvuslikku kuuluvust ja eestipärase perekonnanime. Ootuspäraselt peavad teisest rahvusest vastajad neid tegureid oluliselt tähtsamaks kui eestlased. Siiski on nende teisest rahvusest vastajate protsent, kes rahvuslikku kuuluvust oluliseks pidasid, seitsme aasta jooksul oluliselt vähenenud (varasemalt 72%-lt 48%-ni).

Tabel 4.4. Tööalaseks edasijõudmiseks oluliseks või väga oluliseks peetavad tegurid, % (Integratsiooni monitoriing 2015)

Tegurid	2015		2008	
	Eestlased	Teised rahvused	Eestlased	Teised rahvused
Hea haridus	99	93	95	87
Töökus	98	94	96	84
Eesti keele väga hea valdamine	98	95	92	92
Võimed ja andekus	96	93	97	85
Tutvused, kasulikud sidemed	87	88	83	91
Inglise keele valdamine*	83	79	-	-
Vene keele valdamine**	75	72	-	-
EV kodakondsus	63	67	66	68
Sotsiaalne päritolu	43	45	54	67
Erakondlikud sidemed/politiiline taust***	31	34	34	36
Rahvuslik kuuluvus	28	48	45	72
Sugu	24	33	35	44
Eestipärane perekonnanimi****	14	39	-	-

* 2008. a. ankeedis ei olnud seda tegurit.

** 2008. a. ankeedis ei olnud seda tegurit.

*** 2015. a. ankeedis erakondlikud sidemed, 2008. a. ankeedis poliitiline taust.

**** 2008. a. ankeedis ei olnud seda tegurit.

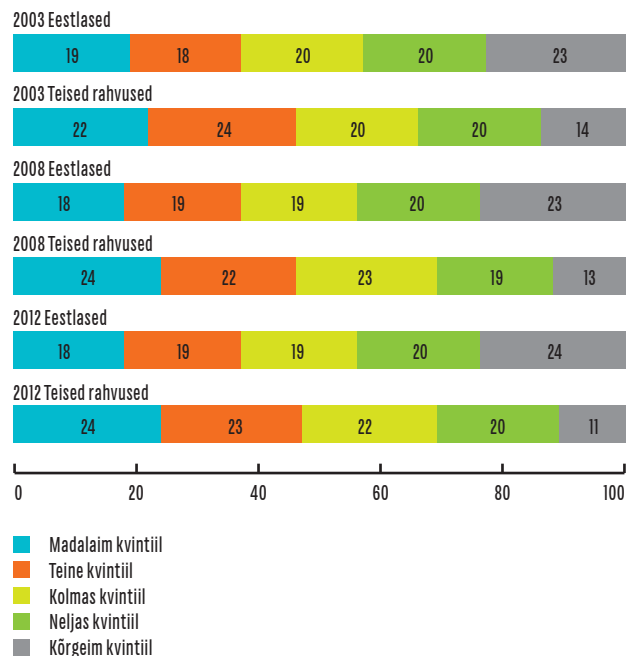
4.4 Majanduslik olukord ja hinnang sellele

Elanikkonna ainelist olukorda saab kirjeldada nii objektiivsete kui ka subjektiivsete indikaatoritega. Objektiivsed heaolunäitajad peegeldavad inimeste elatustaset, subjektiivsed indikaatorid aga peamiselt nende elukvaliteeti (Allardt 1993). Kõige olulisemaks materiaalselt heaolu iseloomustavaks objektiivseks näitajaks on sissetulek, mis iseloomustab inimeste üldist võimaluste taset oma heaolu parandada.

Eesti elanike sissetulekuid iseloomustab pidev kasvutendents ning ajavahemikul 2003–2013 on keskmine sissetulek kasvanud 2,7 korda (3244 eurolt 8770 euroni) (Statistikamet). Vaadates eraldi eestlaste ja teisest rahvusest vastajate ühe aasta sissetuleku keskmist suurust, näeme, et teisest rahvusest elanikkonna keskmine sissetulek on kogu perioodi vältel olnud tunduvalt madalam eestlaste omaga võrreldes, kusjuures sissetulekute suhe on püsinud vahemikus 0,78 kuni 0,86. Kõige väiksemad olid rahvusgruppide vahelised erinevused sissetulekutes 2005. aastal, suurimad erinevused ilmsid aga aastatel 2010 ja 2013 (tabel 4.5).

Eestlaste ja teisest rahvusest inimeste keskmise sissetuleku erinevuste kujunemisest annab parema pildi joonis 4.13, kus on välja toodud rahvusrühmade jagunemine erinevatesse tulurühmadesse (kvintilidesse). Jooniselt 4.13 selgub, et teisest rahvusest inimeste madalam keskmine sissetulek tuleneb eelkõige nende oluliselt väiksemast esindatusest kõige kõrgemas tulugrupis, kuhu näiteks 2013. aastal kuulus eestlastest 23% ja teisest rahvusest inimestest 14%. Samal ajal ei olnud kuni 2007. aastani teisest rahvusest inimeste osatähtsus kõige madalama sissetulekuga tulugrupis oluliselt suurem eestlaste osakaalust. Pärast 2007. aastat on see erinevus hakanud aga suurenema.

Joonis 4.13. Kuulumine sissetulekukvintilidesse rahvusgrupiti, % (Statistikaamet)

Tabelis 4.6 on võrdlevalt esitatud eestlaste ja teisest rahvusest vastajate jagunemine tulurühmadesse. Ka siit näeme, et kõrgeima tuluga sissetulekurühmades on teisest rahvusest vastajaid eestlastega võrreldes oluliselt vähem. Kahes madalaimas tulugrupis on eestlaste ja teisest rahvusest inimeste osakaal praktiliselt võrdne, mis viitab ka eestlaste sissetulekute suuremale diferentseeritusele. Diferentseeritusele viitab ka tabelis toodud variatsioonikordaja. Keskmine sissetulek pereliikme kohta on teisest rahvusest vastajatel ka 2014. aasta integratsiooni monitooringu andmetel oluliselt madalam eestlaste omast, moodustades sellest 85%. Detailsem analüüs näitab, et kõige suuremad rahvusgruppide vahelised erinevused sissetulekutes on Tallinnas, 25–39-aastaste vanusegrupis ja kõrghariduse omandanute hulgas. Näiteks kõrgharidusega teisest rahvusest vastaja sissetulek moodustab vaid 80% sama haridustasemega eestlaste sissetulekust. Parimas tööeas vastajate

Tabel 4.5. Aasta sissetulek rahvusgrupiti aastatel 2003–2013, eurodes (Statistikaamet)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Eestlased	3469	3848	4557	5637	6639	7596	7197	7020	7550	8323	9359
Teised rahvused	2765	3138	3907	4544	5611	6308	5812	5509	6083	6704	7349
Teiste rahvuste ja eestlaste sissetulekute suhe	0,80	0,82	0,86	0,81	0,85	0,83	0,81	0,78	0,81	0,81	0,79

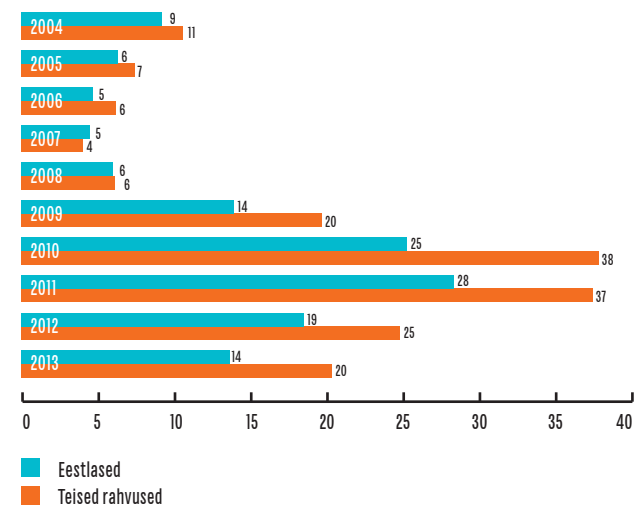
(25–39-aastased) seas on rahvusgruppide vahelised erinevused isegi suuremad (sissetulekute suhe on 0,77).

Tabel 4.6. Sissetulek leibkonnaliikme kohta, % (Integratsiooni monitooring 2015)

	Eestlased	Teised rahvused
-150	12	11
151-250	13	14
251-350	21	32
351-450	20	22
451-600	13	10
601-800	10	6
Üle 800	10	5
Kokku	100	100
Keskmine sissetulek	455	388
Mediaan	380	331
Variatsioonikordaja	0,74	0,66

Eesti Statistikaameti andmed vaesuse määra kohta näitavad, et kui enne majanduskriisi vaesuse määr rahvusgrupiti praktiliselt ei erinenud, siis alates 2009. aastast on erinevused suured ja teisest rahvusest inimeste vaesuse määr on oluliselt kõrgem (joonis 4.14). 2013. aastal oli teisest rahvusest inimeste vaesuse määr 1,5 korda kõrgem kui eestlaste oma.

Joonis 4.14. Vaesuse määr rahvusgrupiti, % (Statistikaamet)

Majandusliku heaolu analüüsimisel on oluline sissetulekute kõrval vaadata ka seda, kuidas inividid ise hindavad oma majanduslikku olukorda. Tegemist on subjektiivse hinnanguga, mis lisaks tegeliku olukorra kirjeldusele peegeldab indiviidi poolt tajutud ilmajätust võrreldes teda ümbritsevate inimestega. Eelnevad uuringud kinnitavad, et võrreldes eestlastega hindavad teisest rahvusest inimesed oma majanduslikku toimetulekut sagedamini raskeks või väga raskeks (Kasearu, Trumm 2008, Fløtten, 2006; Trumm 2005).

Sissetulekute suurusele ja piisavusele antud hinnangud erinevad rahvusgrupiti samuti statistiliselt oluliselt (tabel 4.8). Peaaegu kolm neljandikku eestlastest hindab oma sissetulekuid igapäevaseks toimetulekuks piisavaks, teisest

rahvusest inimeste seas on oma sissetulekuid piisavaks pidavate inimeste osatähtsus 21 protsendipunkti võrra madalam. Sealjuures on majanduskriisi kaasa toonud märgatavalt suurema „kukkumise“ teisest rahvusest inimeste hinnangutes (kui eestlaste seas vähenes toimetulijate protsent vaid 74%-lt 71%-le, siis teiste rahvuste korral oli vähenemine 11 protsendipunkti).

Tabel 4.8. Hinnang sissetulekule, % (Integratsiooni monitoring 2015)

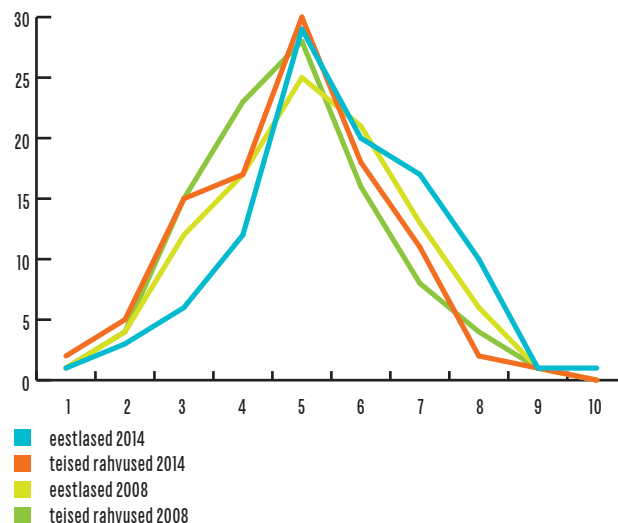
	2015		2008	
	Eestlased	Muud rahvused	Eestlased	Muud rahvused
Elan/elame hästi praeguse sissetuleku juures	16	6	15	8
Saan/saame hakkama	55	44	59	53
Praeguse sissetuleku juures on raske hakkama saada	21	33	20	27
Praeguse sissetuleku juures on väga raske hakkama saada	8	17	6	12
Kokku	100	100	100	100

4.5 Subjektivne sotsiaalne positsioon

Ühiskonna põhiolemust iseloomustavat sotsiaalset hierarhiat, aga ka oma sotsiaalset positsiooni, tunnetavad inimesed lähedes oma subjektivist kogemusest ja väärtushinnangutest. Uurides inimeste subjektivist enesemääratlust sotsiaalse hierarhia skaalal saab välja selgitada, milliseks peavad inimesed ise enda ühiskondlikku seisundit ning kuhu tunnevad end kuuluvat. Nagu ka enamikus teistes sotsioloogilistes uuringutes, kasutati integratsiooni monitoringutes inimese tajutud sotsiaalse positsiooni mõõtmiseks 10-astmelist skaalat, paludes vastajat määrata oma positsioon sellel skaalal (Lindemann, 2007; Lindemann, Saar 2009). Joonis 4.15 näitab, et perioodil 2008–2015 toimunud muutused sotsiaalse positsiooni tajumises on olnud suhteliselt väikesed. Siiski on muutuse trendid olnud rahvusgruppides vastupidised. Kui 2008. aastal arvas 17% eestlastest end kuuluvat hierarhia kolmele madalamale

astmele, siis 2015. aastaks oli see protsent vähenenud 9%-le, teisest rahvusest vastajate seas oli see protsent aga pisut tõusnud (20%-lt 22%-le). Sama tendents on täheldatav ka hierarhia kolme kõrgema astme korral: kui end sinna paigutanud eestlaste protsent suurenes (7%-lt 12%-le), siis teisest rahvusest vastajate korral pisut isegi vähenes (5%-lt 3%-le). Eelnev analüüs näitas, et majanduskriisi mõneti suurendas sissetulekute erinevust rahvusgruppide vahel ning see peegeldub ka inimeste hinnangutes oma sotsiaalsele positsioonile. Teisest rahvusest vastajate poolt tajutud sotsiaalset positsiooni ei mõjuta mitmed karakteristikud, mis eestlaste puhul on olulised. Nii näiteks ei sõltu teisest rahvusest vastajate tajutud sotsiaalne positsioon ei vanusegrupist, elukohast ega haridusest. Nagu ka eelnevalt analüüsitud hinnangute puhul ilmnevad suurimad rahvusgruppide vahelised erinevused järgmistes ühiskonnagruppides: kõrgharidusega inimesed, Tallinna elanikud ja 25–39-aastased. Kui näiteks kõrgharidusega teisest rahvusest vastajate keskmine hinnang oma positsioonile oli 10-pallisel skaalal 5,37, siis eestlaste sama haridustasemega vastajate korral oli see 6,35. Samas suurusjärgus oli ka erinevus Tallinnas elavate eestlaste ja teisest rahvusest vastajate hinnangutes.

Joonis 4.15. Tajutud sotsiaalne positsioon rahvusgrupiti, % (Integratsiooni monitoring 2015)

4.6 Teisest rahvusest ja eesti keelest erineva emakeelega noored tööturu võimalustest Eestis

Kõrghariduse omandamine ja kakskeelsus majandusliku lõimumise eeldusena

Eesti tööturul on kõrgharidus väga oluliseks edu faktoriks ning seda võib pidada tähtsaks majandusliku integreerumise eelduseks. Uurimuse kahes (Tallinnas ja Narvas toimunud) fookusrühmade vestluses hinnati kõrgharidust muukeelsele ja teisest rahvusest noortele kättesaadavaks. Kas need võimalused on eesti ja teisest rahvusest või teise emakeelega noortel võrdsed – selles osas, nagu nähtub ka ankeetküsitluse tulemustest (vt Hariduse osa), ei oldud päris üksmeel. Ühed lähtusid vaid formaalsetest reeglitest („vastuvõtutingimused on ju igal juhul venelastele ja eestlastele ühesugused“) ning jõudsid järeldusele, et

„mulle tundub, et võimalused on võrdsed selles mõttes, et need on antud, aga edasi sõltub sinust endast“ või et „võimalused on samad, aga just see, et püsima jääda, see on nagu juba raskem“.

Teised arvestasid ka tegeliku olukorraga haridussüsteemis: „Rääkida on mõtet sellest, millise ettevalmistuse said koolis, ja [kõrg]hariduse saad just sellise... [see] ei sõltu ainult sinust isiklikult“.

Üldhariduskooli eesti keele õpetamise kvaliteedi suhtes oldi aga üksmeelselt väga kriitilised. Kui osatakse eesti keelt, siis pole see mitte kooli teene, vaid noore inimese ja tema vanemate sihikindla (koolivälise) töö tulemus:

„...tundsin ennast [eesti keele osas] päris kindlalt, sellepärast et ma töötasin enne ka klienditeeninduses ja siis mul olid eestlastest sõbrad ja käisin huviringis, mis toimus ka eesti keeles ja kuigi näiteks mu vanemad eriti hästi ei oska eesti keelt, aga nad kogu aeg nagu toetasid mind. See kindlasti ka mängis rolli.“

Huvitav on see, et need noored, kes õppisid vene õppekeelele gümnaasiumides veel enne üleminekut eestikeelsele õppele, arvasid, et selle ülemineku tulemusena on nüüd teisest rahvusest või teise emakeelega noortel lihtsam kõrgkooli pääseda ja seal õppida. Need aga, kel oli see (60% aineõpet eesti keeles) kogemus, olid hoopis pessimistlikumad: „60% aineõpet eesti keeles ei kindlusta seda, et inimene oskab eesti keelt“. Eesti keele omandamist koolis ilma tasulist lisakursusteta peetakse ebareaalseks. Enamgi, arvatakse et üleminek eestikeelsele õppele „ei anna mitte midagi, sest lõppkokkuvõttes ei oska sa [ei eesti keelt ega aineid]... See ei kõlba kuskile, kui neljanda klassi pedagoog õpetab gümnaasiumis matemaatikat eesti keeles“. Kriitiline hinnang kujuneb ka koolis töötamise tulemusena: „Töötan koolis, tahaksin öelda, et see on õudne, kuidas viiakse ellu need 60 ja 40%“.

Pole ime, et kõrgharidusvalikute puhul (kas omandada kõrgharidust või mitte, millises õppeasutuses, milline eriala) taandub ka õpingutega toimetuleku küsimus tavaliselt eesti keele oskusele. Ilmnes sama muster, mis MISA sotsiaalsete gruppide uuringus: eriala valik oli tihti seotud eesti keele oskusega. Kes pidas oma eesti keele oskust kesiseks, neil oli valiku tegemisel määravaks keeleline toimetulek õpingute ajal. Valiti nende kõrgharidust pakkuvate õppeasutuste ja õppekavade vahel, millede puhul loodeti tulla toime just ja nimelt õppekeelega. Parem eesti keele oskus võimaldab aga keskenduda ka (õpingute protsessist) kaugemale tulevikule: lisaks keeleoskusele hoopis enam arvestada sellega, millised tööturu võimalused konkreetse eriala valikuga kaasnevad:

„[Õppekava valikul olid olulised] kindlasti valdkond, kindlasti töökohtade olemasolu selles valdkonnas ja ka sarnaste tööde olemasolu selles valdkonnas. Et mitte just see kitsas eriala, vaid midagi veel, mida saaks sellega teha. No ja kindlasti mingil määral ka palgavahemikku vaatasin“.

Samas ei ole päris nii, et pingutatakse eesti keele parema omandamise nimel lihtsalt huvist keele kui sellise vastu, ja et kui see töö kannab vilja, asutakse eriala valima. Fookusrühma aruteludest koorub pigem vastupidine pilt – eesti

keele omandamist toetab tugev pragmaatiline motivatsioon. Eesti keele omandamist peeti eelkõige investeringuks kakskeelsusse kui oma toimetuleku eeldusesse tööturul. Rõhutati kõrgkoolis õppimise raskusi eesti keele puuduliku oskuse tõttu, vajadust teha topelt tööd võrreldes eestlastega – „Panen kirja vene keeles ja siis tõlgin eesti keelde“ – samas kui „[Eestlastel] on emakeeles väga lihtne õppida“. Küll aga arvati, et selline pingutamine tasub end ära:

„[Eestikeelne õpe] võimaldab sellist eesti keele parendamist, et pärast saada kakskeelseks spetsialistiks ning omada eeliseid eesti noorte ees, kuna nemad vene keelt ei oska“, neilt ju „ei nõuta eesti keele oskust C1 tasemel“.

Sotsiaalsete gruppide uuringus kõlanud (nt aktiivsete Ida-Virumaa noorte puhul) kõrghariduse omandamise ja eesti keele õppimise motiive, nagu huvi eesti kultuuri vastu või soov teostada end Eesti vabariigi kodanikuna, antud fookusrühmade aruteludes ei nimetatud (Tallinna Ülikool 2013). Ka „algusest lõpuni“ venekeelsesse õppesse kõrghariduse tasemel suhtuti kriitiliselt eelkõige sellega kaasnevate tööturu võimaluste tajutud ja kogetud kasinuse tõttu: „Selline küsimus, et kuhu edasi? Kui ma näiteks lõpetan ülikooli vene keeles, omandan kõik vene terminid, aga pärast lähen nt ajakirjandusse...“. Lisaks arvati, et selleks ei jaguks piisavalt ressursse (õppejõudude koolitamiseks, materjalide tõlkimiseks jms). Küll aga peeti oluliseks, et kõrgkoolid arvestaksid olukorraga, kus nn venekeelsest üldhariduskoolist saadud eesti keele oskus ei võimalda tulla edukalt toime eestikeelsete õpingutega kõrgkoolis.

Tallinnas räägiti veel ka inglise keelse hariduse omandamisest Eestis. Kuna inglise keelt osatakse Tallinnas (väidetavalt) eesti keelest paremini, siis tekkivat kiusatus õppida pigem inglise keeles - mõni osalenu tajus seda sisseastumisel koguni ainsa võimalusena omandada kõrgharidus Eestis. Paraku kaasnevad antud valikuga samad riskid, mis venekeelsete õpingutega: kõrgkoolis kahaneb niigi kasin üldhariduskoolist pärinev eesti keele oskus. Et Eesti tööturg andestab viletsat eesti keelt vaid väga kõrgelt nõutavate

erialade puhul, seda kogevad nii vene- kui ingliskeelsetel õppekavadel kõrgharidust omandanud venekeelsed noored. Seega mõjutab eesti keele puudulik oskus ehk sisuliselt üldhariduskoolist kaasa saadud „negatiivne kapital“ venekeelseid kõrgharidusega noori tööturul nii otse kui ka kaudselt (eriala „sundvaliku“ kaudu, st õpin seda, mida keel(t)e oskus võimaldab). Üks võimendab teist: just negatiivse kapitaliga vene- või ingliskeelsest õppes kõrgharidust omandanud noorte jaoks osutub „vea“ – vale eriala valiku hind kõige kõrgemaks. Iseasi, et ka inglise keele head oskust peetakse väga oluliseks. Ka Narvas, kus eriti selgelt rõhutati kakskeelsuse eeliseid („Olen kindel, et see lõpetaja, kellel on [eesti keele] C1, kes valdab eesti keelt nii kõnes kui kirjas, see leiab endale töö“, „Kui oskad eesti keelt, siis on Sul Narvas palju eeliseid“), kõlas seisukoht, et „Arvan, et vene ja inglise keel osutuvad võrdselt oluliseks... Seepärast ei ütleks, et [vene keele valdamine] oleks nii väga supereeliseks“. Seega hakatakse ühe „tööturu nõudena“ tajuma juba ka kolmkeelsust.

Ka eestikeelne õpe ei kindlusta soodsaid tööturuvõimalusi: nt nenditi Narvas, et kahest noorsootöö lõpetanud spetsialistist ei tööta kumbki sellel erialal „mitte seetõttu, et oleme tobukesed, vaid seepärast, et Narvas lihtsalt pole tööd noorsootöötajatele“. Samas kaalub eesti keele oskus üles eriala „ebasobivuse“: „Kui oskad Narvas eesti keelt, kuid ei oma mingeid muid oskusi, siis leiad küll töökoha, kus Sind õpetatakse välja“.

Venekeelses õppes võib eesti keele vähese oskuse taha jääda ka diplomi saamine: „C1[eesti keele] tase on meil ammu takistuseks õigeaegsele lõpetamisele, diplomi saamisele ja tööle asumisele“. Samas ei pruugi eksamitulemused alati kõneleda viletsast keeleoskusest:

„C1 oli minu jaoks loterii. Kord lähed ja saad selle eest peaaegu 60, st 59, järgmine kord lähed ja saad 30 punkti. Kas minu keeleoskus on siis kahanenud? Seda töötades eestlastega ja eesti keeles?“, „See ei ole eesti keele oskuse, vaid silmaringi kontroll! Miks pean teadma midagi Venemaa, Moskva metroost, kuidas see arenes?... Või siis revolvrõite kohta... seda mäletan viimasest eksamist... see on ju mõnitamine“.

Eksamite loteriist võivad tuleneda suuremad raskused üleminekul haridussüsteemist tööturule, omandatud teadmiste alakasutamine või koguni töövaldkonna muutmine

„Siis, aastal 2010, kui õppekava oli läbitud, oli mul väga suur soov [kooli tööle minna]... Mind tunti mitmes koolis, kus olin praktika läbinud – siis oli hoopis lihtsam tööd leida... Nüüd aga... Nüüd töötan hoopis mujal“.

See, mida Siiner ja Vihalemm (2013) nimetasid riigi tegemata tööks eelkooli ja põhikooli tasandil eesti keele õpetamise osas, mõjutab valikut gümnaasiumi ja kutsekooli vahel. Sealt kandub mõju omakorda kõrgkooli ning edasi tööturule. Et sellise mõju kumuleerumisest pääseda, peab noortel olema tugi väljastpoolt haridussüsteemi kas vanemate, eestlastest sõprade või ambitsioonikate venekeelsete õpingukaaslaste näol. Heaks toeks osutus ka instrumentaalne, pragmaatiline suhtumine haridusse, ehk siis võimalikult varakult keskendumine nn vajalikele ainetele ja panustamine eesti keele õppesse ehk siis kakskeelsusesse (Tallinnas juba kolmkeelsusesse) kui oluliseks peetavasse tööturueelisesse. Pragmaatilise lähenemise tõttu ei peeta eestikeelset õpet mitte niivõrd barjääriks kõrghariduse omandamisele, kuivõrd „lisaraskuseks“, mille ületamine ei pruugi kõigil õnnestuda. Need, kes suutsid eesti keele omandada, peavad just motivatsiooni edu kõige olulisemaks teguriks.

Tööturule sisenemine

Üksmeelselt arvatakse, et töö leidmine sugulaste-tuttavate kaudu on kõige kindlam ja kõige lihtsam. Vastuolu domineeriva kreedoga „kõik sõltub inimesest endast“ lahendati selle kaudu, et sõprade-tuttavate abi käsitleti vaid võimaluse tekitamisena/andmisena, otsustavana esitati hoopis tööga toimetulekut:

„Esimene asi on tutvused-kontaktid... aga see pakub sulle [vaid] võimalust, et sinuga kohtutakse, et pärast peab see olema sinu asi.“; „lihtsam [on] tutvuse kaudu, aga samas kui sa oled seal tööl, siis sa pead ise töötama, sest tuttav ei hakka nagu sinu eest asjad

ära tegema. Ja kui sinust on ainult kahjum, siis keegi ei hakka sind hoidma seal tööl.“

Noored ei seostanud tutvuste kasutamist võimaluste ebarõrdsusega – nad ei ole selle peale mõelnudki. Alles otse esitatud küsimusele, kas vene noored võiksid olla viletsamas olukorras (vähem võimalusi töö saamiseks) kitsamate sotsiaalsete võrgustike tõttu, leiti, et „Minu meelest natuke küll. Sest näiteks kui mul on siin ainult ema ja isa, aga kui näiteks mu eesti sõbral on siin terve suur perekond...“ Samas seostati sotsiaalsete võrgustike fragmenteerivat toimet vaid lihtsamate töödega. Kõrgharidust eeldavate töökohtade puhul usuti, et „seal juba võib-olla ei mängi see nii palju [rolli]“.

Sotsiaalsete võrgustike kaudu töö otsimise õigustuseks saab pidada ka tõdemust, et isegi avaliku konkursi tulemused võivad osutada etniliselt kallutatuks, seda justkui täiesti objektiivsetel põhjustel:

„Ja samas meil on päris palju neid kinniseid tööpakkumisi, mida CV-Keskuses ei ole. Näiteks kui ministeeriumis vabaneb koht, siis kindlasti seda CV-Keskuses ei ole. Ja eestlased, kuna seal töötab rohkem eestlasi, siis nad esimesena saavad sellest teada.“

Eesti tööturu sõprade-tuttavate võrgustiku kaudu toimimises ei nähtud probleemi ka seoses tööturu etnilise eraldatuse taastootmisega. Mõned pidasid seda koguni loomulikuks, põhjendades olukorda tööandja, mitte (enda) töövõtja perspektiivist:

„Arvan, et eelkõige valime ikka inimesi, kellest me aru saame. Näiteks inimene ei oska sinu emakeelt, siis sa ikka ta ei ee, see on kommunikatsioon, ta ei paku sulle seda turvalisust...“.

Töövõtja perspektiivist lähtuti aga hoopiski seoses kõige avatumana tunduva viisi ehk interneti kaudu toimuvate tööotsingute puhul:

„Internetiportaalid on ...võib-olla kõige tugevam kanal, aga probleem on selles, et väga tihti tööandjad lihtsalt ei vasta. Seda

tagasisidet ei ole üldse ja siis sa mõnikord ei tea, miks sind ei valitud või intervjuule ei ole kutsutud“.

Samas ei kiirustatud kahtlustama tööandjaid etnilises kallutatuses, vaid pigem võvõtjast hooliva ettevõtluskultuuri puudumises.

Intervjuudest järeldub, et tööotsingud on üheks oluliseks enesehinnangu kriteeriumiks. Ka erinevate töötösin-gute viiside kasutamine kinnitab aktiivse isiksuse-töötaja eneseimago:

„Olen kõiki töösaamise viise [millest oleme siin rääkinud] kasutanud. Esimese töö leidsin tutvuse kaudu...Teisele tööle kandideerin ja sain ka valituks. Kolmandale, praegusele tööle sain tänu praktikale“.

Iseasi, et tuttavate-sõprade kaudu tundub see protsess tulemuslikumaks osutuvat.

Realistlik suhtumine tööturuvõimalustesse aitab enesehinnangut positiivsena säilitada, nii näiteks rõhutati Narvas, et ei otsita mitte „unelmate tööd“, vaid töökohtade vähesuse tõttu tööd kui sellist.

Tööturu võimaluste avatuse versus etniliselt märgistatud segmenteerituse tajumisega haakuvad ka riiklikus sektoris töötamise ja diskrimineerimise teemad. Püsimaks domineeriva „kõik sõltub inimesest endast“ ideoloogia raames, kas ei mõelda üldse rahvusvähemuste alaesindatusele avalikus sektoris, või olles sellest isegi teadlikud, õigustatakse ala-esindatust kas teistest rahvustest ning eesti keelest erineva emakeelega inimeste põhimõtteliselt teistsuguse mentaliteediga ning nende puuduliku motivatsiooniga, Eesti riikluse taastamisest tuleneva loomuliku olukorraga („See on minu meelest normaalne kultuuriline arenguprotsess meie riigis“; „No aga miks peab palju venelasi olema? Me ju elame Eestis“) või siis universaalse paratamatusega („Eestlased püüavad asetada kõrgematele kohtadele omasid. Nii on see kõikjal. Igas riigis“). Mainiti ka eesti keele puudulikkude valdamist kui võimalikkude põhjust.

Vastavalt ollakse küll teadlikud näiteks eestipärase perekonnanime olulisusest Eesti tööturul (kui keegi tahtvat riigiametisse kandideerida, siis muutvat selleks ees- ja perekonnanime), kuid see taandatakse kas üksikjuhtumite erakorralisusele, mille alusel polevat alust teha järeldusi diskrimineerimise olemasolust, või siis hoopiski peetakse seda meedia poolt võimendatud stereotüübiks. Avaldati arvamust, et viimase vastu ei tohi küll tsensuuri rakendada, kuid just võimaluste ebavõrdsusele viitavaid fakte peeti teisest rahvusest või eesti keelest erineva emakeelega inimeste tööturuvõimalusi piiravateks etnilisteks stereotüüpideks, millede vastu peab otsustavalt võitlema. Diskrimineerimise termin ise paistab olevat niivõrd negatiivselt laetud, et tekitab noortes kohe vastureaktsiooni. Reaalseid fakte ja olukorra tajumist („*Kui näiteks eestlane ja venelane ja nemad on ühel tasemel, siis pigem võetakse eestlast*“) mõtestatakse diskrimineerimise mõistet vältides („*Minul nagu ei olnud ka sellega kogemust. Diskrimineerimisega. Aga samas ma olen nõus, näiteks kui on kaks täiesti võrdset kandidaati, mõlemad oskavad eesti ja vene keelt samal tasemel ja nagu samad teadmised. No võtame niimoodi. Siis inimene valibki seda, mis on temale nagu lähedasem...*“). Diskrimineerimist põhjendatakse kas „psühholoogiaga“ („...meile meeldivad inimesed, kellest me aru saame. Eestlased saavad paremini aru eestlastest, venelased saavad paremini aru venelastest.“) või siis „oma tunde“ puudumisega teiste rahvuste suhtes. Nimeetatud eestlaste ja venelaste kardinaalse erinevuste motiiv kõlas aruteludes üsna võimsalt („*me oleme täiesti, täiesti erinevad ja sellepärast on meil nii palju probleeme*“), olles ühelt poolt etnilise eraldatuse põhjenduseks (mõnikord ka õigus-tuseks). Teisalt lähtuti sageli sarnasest argumentatsioonist olukorra muutmise võimalike lahenduste põhjendamisel (tõsteti esile vajadust selliste lõimumisprojektide järele, kus eestlased ja venelased saaksid omavahel tegutseda). Mitte nii essentsialistlikult etniline, kuid samuti sotsiaalse eraldatuse tajumisest kantud on „omainimeseks“ pidamise motiiv: tööturul eelistatakse „omasid“, peaks varakult kujundama koolis sellist suhtumist „*et oleme ikka nagu üks kogukond. Üks seltskond nagu inimesi, kes siin elavad*“. Narva fookus-grupi arutelu tõi lisaks konkreetsemaid ettepanekuid, mis

on seotud eestikeelse keskkonna kujundamisega linnas ja sellega, kuidas meelitada Narvasse eestlasi. Kooskõlas individualistliku ideoloogiaga oli kahtlejaid selles osas, kas riik peakski midagi tegema – kõik lahenevat ju normaalse arengu käigus.

Kokkuvõttes ilmnes nii Tallinna kui Narva aruteludest, et rahvusaaslastest edukamad teisest rahvusest või eesti keelest erineva emakeelega noored kujundavad oma tööturuga seotud tulevikuplaane ja nende teostamise strateegiaid kooskõlas oma keeleliste oskustega. Selles mõttes on ka üldhariduskooli algastmetel oluline roll nii kõrgkooli eriala valikul kui ka tööturul toimetuleku kujundamisel. Vaatamata väidetavatele eesti või venekeelsete ja eesti ning muust rahvusest inimeste põhimõtteliste erinevustele, omandasid need edukad noored suurepäraselt pragmaatilise-individualistliku ideoloogia. Antud ideoloogial on samuti oluline roll nii noorte plaanide kujundamisel kui ka noorte ootustel riiklikule lõimumispoliitikatele. Samas on nimetatud noortel olulisi raskusi selle ideoloogia sobitamisel reaalsete tööturuvõimalustega. Need, kes tajuvad antud ebakõla eriti tugevalt, näevad lahendusi just ühiskonna sotsiaalse sidususe toetamises ning selle kaudu ka tööturu väljavaadete paranemises.

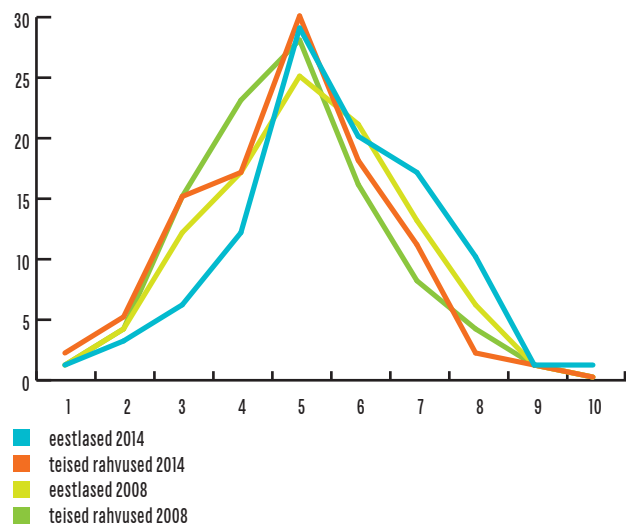
4.7 Kokkuvõte ja järeldused

Tööturu üldised suundumused näitavad paranemise märke võrreldes kriisiaegse perioodiga. Samas on rahvusgruppide vahelised erinevused tööturul pigem isegi suurenenud. Kruselli (2015b) tehtud analüüs näitas, et isegi hea eesti keele oskus ei ole suutnud teisest rahvusest inimeste võimalusi tööturul eestlaste omadega võrdsustada. Kui erinevused kriisieelsel perioodil olid suhteliselt väikesed, siis kriisist toibumine on olnud märgatavalt edukam eestlaste jaoks. Teisest rahvusest töötajate seisund tööturul on tänaste näitajate järgi endiselt kehvem kui kriisieelsel perioodil. Samuti on kriisi tagajärjel oluliselt suurenenud rahvusgruppide vahelised erinevused majandusliku olukorra objektiivsete ja subjektiivsete indikaatorite osas.

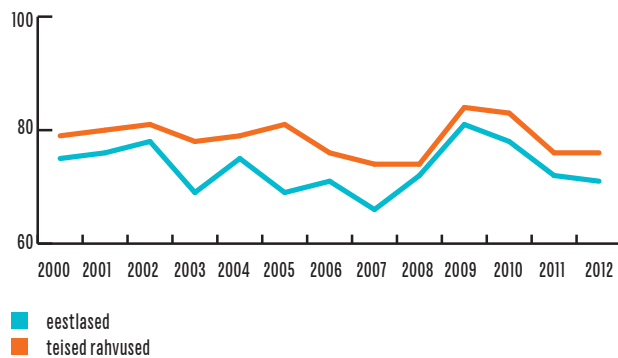
Eesti tööturul on täheldatav selge keelelis-rahvuslik eraldatus, kusjuures integratsiooni monitooringute andmetel on see viimastel aastatel pigem isegi suurenenud. 2013. aastal Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutuse Meie Inimesed (MISA) lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuringu raames korraldatud fookusrühmade arutelud näitasid, et ka haridusreform, mille fookus oli venekeelse gümnaasiumi eestikeelseks muutmisel, ei ole suutnud rahvuslikku eraldatust vähendada (Helemäe 2015). Haridusreformi käigus on õppekeelel põhinevate haridusharude vastastikune integreerumine jäänud tahaplaanile.

Teisest rahvusest elanike hinnangud oma tööturuvõimalustele on oluliselt madalamad kui eestlastel. Integratsiooni monitooringu tulemuste kõrvutamine Eesti tööjõu-uuringute andmetega kinnitab, et sellistel pessimistlikumatel hinnangutel on reaalne alus. Samas hakkab silma, et teisest rahvusest elanikel on mitmete eestlaste hinnanguid mõjutavate karakteristikute (näiteks vanus, haridustase) mõju oluliselt nõrgem. Nii ei muuda ka näiteks kõrghariduse olemine teisest rahvusest inimesi oluliselt optimistlikumaks. Seetõttu ilmnevad ka kõige suuremad rahvusgruppide vahelised erinevused hinnangutes just kõrghariduse omandanute seas, viidates klaaslae efekti tajumisele nende poolt. Ka erinevused eestlaste ja teisest rahvusest elanikkonna sissetulekutes on tingitud peamiselt sellest, et kõrgharidusega teisest rahvusest isikute esindatus kõige suurema sissetulekuga tulugrupis on tunduvalt väiksem, mis võib viidata teisest rahvusest haritud elanike takistatud juurdepääsule kõige enam tasustatud ametikohtadele. Ka 2011. aasta integratsiooni monitooringu aruandes toodi probleemina välja just haritud vene emakeelega inimeste tagasihoidlikumaid võimalusi tööturul eestlastega võrreldes. Seega ei ole klaaslae efekti osas toimunud olulisi muutusi. 2011. aasta integratsiooni monitooringu aruandes rõhutati küll seda probleemi eelkõige noorte puhul, ent tähelepanu väärib nende kõrgharidusega vanemate raskused eneseteostusega.

Lisa 1. Töötuse määrad rahvuste lõikes, % (Statistikaamet)

Lisa 2. Töötute valmisolek asuda tööle, mis eeldab nende olemasolevast madalamat haridustaset, 2000-2012, % (Eesti tööjõu-uuringud, autorite arvutused)

Kirjandus

Allardt, E. (1993) *Having, loving, being: an alternative to the Swedish model of welfare research*. In: Nussbaum, M., Sen, A. (eds) *The Quality of life*, Oxford, Clarendon press, 88-94.

Becker, G. (1957) *The Economics of Discrimination*. Chicago: University of Chicago Press.

Fløtten, T. (2006) *Poverty and Social Exclusion – Two Sides of the Same Coin? A comparative Study of Norway and Estonia*. Doctoral Dissertation. Fafo-report 487.

Helemäe, J. (2015) *Eesti haridussüsteem kaasava keskkonnana venekeelsete noorte vaatevinklist*. Eesti Inimarengu Aruanne 2015.

Kasearu, K.; Trumm, A. (2008) *Mitte-eestlaste sotsiaalmajanduslik olukord*. Eesti Inimarengu Aruanne 2007, Eesti Koostöö Kogu, lk. 47–54.

Krusell, S. (2015a) *Eesti elanike välismaal töötamine*. Eesti Inimarengu Aruanne 2015.

Krusell, S. (2015b) *Estonians and Non-Estonians in the labour market- did the crisis made the difference in positions and to host language influence?* Unpublished manuscript.

Lindemann, K. (2007) *The Impact of Objective Characteristics on Subjective Social Position*. *Trames* 1, 54–68.

Lindemann, K.; Saar, E. (2010) *Social stratification according to people's subjective assessments*. In Lauristin, M. (Ed.). *Estonian Human Development Report 2009*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 75–78.

Tallinna Ülikool (2013). *Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring*. Tellija: Kultuuriministeerium, teostaja: Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.

Trumm, A. (2005) *Poverty in Estonia. Overview of main trends and patterns of poverty in the years 1996–2002*. Fafo-rep